

Загальні положення цивільного права

Закон передбачив зовсім інший, ніж для юридичних осіб, порядок черговості задоволення вимог. Наведемо лише декілька відмінностей. По-перше, поза всякою чергою відшкодовуються витрати, пов'язані з провадженням у справі про банкрутство громадянина-підприємця і виконанням постанови арбітражного суду про визнання громадянина-підприємця банкрутом. По-друге, при банкрутстві юридичних осіб у першу чергу задовольняються вимоги, забезпечені заставою, а при визнанні банкрутом громадянина-підприємця, ці вимоги задовольняються у третю чергу, а у першу задовольняються вимоги громадян, перед якими громадянин-підприємець несе відповідальність за заподіяння шкоди їх життю та здоров'ю, шляхом капіталізації відповідних періодичних платежів, а також вимоги щодо стягнення аліментів, тобто вимоги особистого характеру. Отже, фактично договір застави, укладений з підприємцем, не забезпечує кредиторам пріоритетне виконання перед ними зобов'язання, що, як нам видається, суперечить правовому призначенню вказаного способу забезпечення зобов'язань.

Після завершення розрахунків з кредиторами громадянин-підприємець, визнаний банкрутом, звільняється від подальшого виконання вимог кредиторів, що були заявлені після визнання громадянина-підприємця банкрутом, за винятком вимог кредиторів щодо відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадян, вимог щодо стягнення аліментів, а також інших вимог особистого характеру, які не були задоволені в порядку виконання постанови арбітражного суду про визнання громадянина-підприємця банкрутом, або які погашені частково чи не заявлені після визнання громадянина-підприємця банкрутом, можуть бути заявлені після закінчення провадження у справі про банкрутство громадянина-підприємця відповідно в повному обсязі або в незадоволеній їх частині в порядку, встановленому цивільним законодавством України.

Визнання громадянина-підприємця банкрутом не є підставою для скасування його державної реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності, що, на нашу думку, є не досить правильним, оскільки знову дасть йому змогу робити борги. Пропонуємо у випадку визнання громадянина банкрутом скасовувати державну реєстрацію, а також встановити заборону такому громадянину реєструватися як підприємець на строк до 5 років.

Вінник О. М.,

доцент кафедри господарського права

юридичного факультету

Київського національного університету

ім. Тараса Шевченка,

кандидат юридичних наук

ГОСПОДАРСЬКЕ ТОВАРИСТВО ОДНІЄЇ ОСОБИ

Актуальним питанням вдосконалення господарського законодавства України є уніфікація організаційно-правових форм господарювання, адекватних ринковим відносинам, що зумовлює врахування досвіду країн, в яких розвиток таких відносин відбувався еволюційним шляхом. Остання обставина забезпечила пристосування традиційних для спільного здійснення підприємницької діяльності організацій (повних і командитних товариств, кооперації) до ринку і винайдення нових, більш прийнятних для здійснення ризикових видів підприємницької діяльності, організаційно-правових форм - акціонерного товариства (АТ), товариства з

обмеженою відповідальністю (ТОВ), товариства з додатковою відповідальністю (ТДВ), можливість створення яких в останні десятиліття пов'язується не лише з угодою кількох осіб - засновників товариства, а й з волевиявленням однієї особи як єдиного засновника та учасника товариства. Це так звані "товариства однієї особи" ("one man company" - в США, "la societe unipersonelle"- у Франції, "Einmengesellschaft" - у ФРН) .

Подібні товариства можуть належати лише до об'єднань капіталів (АТ, ТОВ, ТДВ). Саме в цих видах товариств забезпечується обмеженість ризику, а в певних випадках - відповідальності учасників за результати діяльності товариства. Персональне товариство (повне чи командитне) у складі однієї особи або взагалі є неможливим (в командитному товаристві обов'язкова наявність двох категорій учасників - повних товаришів і вкладників), або в його створенні немає сенсу (обсяг ризику та відповідальності єдиного учасника повного товариства за зобов'язаннями останнього аналогічний відповідальності індивідуального підприємця за результати здійснення ним підприємницької діяльності - усім своїм майном).

Хоча ставлення до товариства однієї особи неоднозначне, однак загальною тенденцією, відображеною в дванадцятій директиві ЄС, є визнання в більшості країн світу такого товариства, що відбувається одним з трьох способів: прямим (закріпленням в законі можливості створення товариства однієї особи), непрямим (створення такого товариства формально забороняється, однак зосередження у одного учасника усіх паїв (часток, акцій) не вважається підставою для припинення товариства), фактичним (у разі зосередження більшості часток участі у однієї особи, що дозволяють їй повністю контролювати товариство, не зважаючи на решту учасників). Правомірність існування такого різновиду товариств однієї особи, як державне акціонерне товариство (компанія) - ДАТ, що широко і успішно застосовується як організаційно-правова форма державних підприємств, в країнах розвинених ринкових відносин і перехідної економіки навіть не викликає сумніву.

Підкреслюючи, що компанія однієї особи не узгоджується з внутрішньою організацією товариства, яка служить інструментом погодження інтересів усіх учасників і гарантом захисту окремих їх груп, західні юристи все ж таки обґрунтовують можливість існування такої компанії, використовуючи для цього теорію фікції або її різновиду - теорію персоніфікованого майна, наявності якого досить для створення на його базі юридичної особи.

В Україні також постає проблема визнання товариства однієї особи, щодо розв'язання якої немає чіткої позиції у законодавця, науковців і практиків. Хоча Закон "Про господарські товариства" не передбачає можливості створення таких товариств, однак в державному секторі діє вже чимало створених в процесі корпоратизації (регулюється підзаконними нормативно-правовими актами різного рівня) ДАТ, усі акції яких належать державі. Частина з них функціонує як підприємства (наприклад, ДАТ "Чорноморнафтогаз"), інші - як своєрідна форма господарського об'єднання (державні холдингові компанії - "Луганськтепloeлектровоз", "Хліб України", "Вугілля України" та ін.) і навіть як некомерційні організації (ДАТ "Національна мережа аукціонних центрів").

Основними аргументами противників легалізації в країнах перехідної економіки товариства однієї особи є: по-перше, відомий з часів римського права постулат, згідно з яким один об'єкт може мати лише одного суб'єкта права власності; по-друге, теза про ніби-то реально існуючу загрозу використання такими товариствами закріпленого за ними майна всупереч інтересам держави, оскільки воно розцінюється вже як "приватизоване". Однак, (а) відповідно до українського законодавства (на відміну від російського) само по собі перетворення державного підприємства в акціонерне товариство не розцінюється як приватизація (остання матиме місце лише у разі затвердження органом приватизації плану продажу акцій такого товариства з

Загальні положення цивільного права

наступною його реалізацією); (б) право повного господарського відання та право оперативного управління - як основні титули майна відповідно державного та казенного підприємств - не гарантують самі по собі відсутність зловживань майнового характеру з боку їх керівників, про що свідчить минулий вітчизняний досвід. І нарешті, в країнах розвинених ринкових відносин державні (або муніципальні) акціонерні товариства відповідно до теорії “розщеплення права власності” розцінюються як власники другого (нижчого рівня). Щодо таких товариств застосовується теорія *ultra vires*, відповідно до якої вони наділяються (на відміну від товариств, що функціонують на базі приватно-колективної власності) спеціальною правосуб’єктністю. Це дозволяє визнавати угоди, укладені державним (муніципальним) товариством всупереч його статуту (затвердженого власником вищого рівня в особі органу державної/муніципальної виконавчої влади), недійсними.

Широке використання (як про це свідчить зарубіжний і частково вітчизняний досвід) в усіх секторах економіки (державному, комунальному, в приватно-колективному) товариства однієї особи зумовлено його перевагами у порівнянні з унітарним підприємством, зокрема:

- визнання товариства власником майна, що забезпечує, по-перше, необхідний рівень самостійності у здійсненні підприємницької діяльності, а, по-друге, є значною гарантією для їх кредиторів щодо можливості задоволення вимог за рахунок майна товариства-боржника;

- забезпечення єдиному учаснику товариства контролю над останнім, завдяки порядку управління товариством (єдиний засновник затверджує статут товариства, а після державної реєстрації останнього виконує функції загальних зборів, формуючи виконавчий і контрольні органи товариства). Завдяки цій обставині передача засновником товариству права власності на внесені в рахунок вкладу майно не усуває його (засновника й єдиного учасника) від управління цим майном, включаючи й розпорядження останнім;

- значний рівень гарантування інтересів кредиторів товариства за рахунок його майна завдяки законодавчим вимогам щодо обов’язковості формування в товаристві статутного й резервного фондів з дотриманням нормативів щодо їх мінімального розміру та порядку створення, а також підтримання на відповідному рівні;

- можливість поповнення складу учасників (і відповідно - майнової бази товариства за рахунок їх вкладів) без проведення необхідної в такому випадку для унітарного підприємства реорганізації (що своєю чергою тягне зміну організаційно-правової форми, назви, а в певних випадках - і форми власності) та пов’язаної з нею перереєстрації.

Товариства однієї особи є залежними від єдиного засновника (учасника), у зв’язку з чим актуалізується проблема відносин між ними, включаючи й питання відповідальності єдиного учасника за спричинені з його вини збитки товариству, неплатоспроможність або банкрутство останнього. Шляхи вирішення цього питання давно відомі (покладення субсидіарної, а в окремих випадках - солідарної відповідальності на єдиного учасника товариства), що закріплено законодавством різних країн (ФРН, Франції, Російської Федерації та ін.) і заслуговує на увагу вітчизняного законодавця.

Товариства однієї особи успішно функціонують в багатьох країнах, в яких давно склалися або запроваджуються ринкові елементи господарювання. І хоча на думку одних авторів це свідчить про виродження інституту й самого поняття юридичної особи як колективного утворення, а за оцінкою інших - через “штучність конструкції” такого товариства його можуть не зрозуміти деякі верстви населення, однак, як слушно зауважує Пятков Д., юридична термінологія не позбавлена умовності, що треба враховувати в законотворчій і правозастосовчій практиці, а “не орієнтуватися на побутове слововикористання”.